УДК 336.71
JEL Classification: E62; G21; G33; G38

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ АКТИВІВ У ПРОЦЕСІ ЛІКВІДАЦІЇ БАНКУ*

©2023 КРАСНОВА І. В., ПРИМОСТКА Л. О., СТЕПАНЕЦЬ В. С., ЧЕПІЖКО О. В.

УДК 336.71
JEL Classification: E62; G21; G33; G38

Краснова І. В., Примостка Л. О., Степанець В. С., Чепіжко О. В.

Проблеми оцінки активів у процесі ліквідації банку

Мета статті полягає у виявленні проблемних питань оцінювання майна (активів) банків, які перебувають у процесі ліквідації, та обґрунтування пропозицій щодо їх вирішення з урахуванням необхідності захисту прав кредиторів банку. Хоча банкрутство банків завдає значних економічних і моральних втрат, але процеси виведення з ринку неплатоспроможних банків, їх реорганізація чи ліквідація відбуваються постійно. Тому перед регуляторами та банками, які визнані неплатоспроможними, постає багато питань, зокрема й щодо адекватної оцінки банківських активів і визначення ліквідаційної маси. У статті розглянуто підходи до оцінки активів та особливості їх застосування в українській практиці, а також особливості продажу активів банків, що ліквідуються, за голландською моделлю аукціону. Наголошено, що недосконалість управління активами банків у процесі їх функціонування призводить до розбіжностей в оцінці цих неякісних активів у процедурі ліквідації. Встановлено, що співвідношення між оціночною вартістю активів і їх балансовою вартістю для банків, визнаних неплатоспроможними, в середньому становить 26,2 %, а медіанне значення дорівнює 22,3 % Це призводить до виникнення низки проблем, серед яких – неможливість Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) забезпечити погашення частини зобов'язань банку, які могли б бути погашені у разі своєчасного прийняття конкурсних пропозицій за ринковою вартістю. Зазначено, що найбільш ліквідні активи, якими є об'єкти нерухомості та майно, займають незначну частку в структурі ліквідаційної маси – близько 5 %, а конверсія при продажу нерухомості досить часто сягає 200 %. Запропоновано відповідно до європейської практики наділити Фонд повноваженнями проводити моніторинг активів банків у процесі їх функціонування. Наголошено на доцільності оцінювати активи не з позиції ведення бізнесу «як звичайно», а з погляду об'єктивної необхідності розпродажу активів, орієнтуючись на швидкий продаж активів за ринковою ціною. З метою вдосконалення процесу оцінювання активів неплатоспроможного банку та орієнтуючись на швидкий та прозорий продаж активів банку, запропоновано імплементувати у вітчизняну практику міжнародний досвід використання угод про розподіл збитків.

Ключові слова: *банкрутство, ліквідація банків, продаж активів, оцінка майна, кредитний портфель, оціночна вартість, кредитори, ФГВФО, розподіл збитків.*

DOI: *https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-254-264*

Рис.: *7.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *16.*

Краснова Ірина Вікторівна *– доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Берестейський, 54/1, Київ, 03057, Україна)*

E-mail: *krasnova_iryna@kneu.edu.ua*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0002-4507-6629*

Researcher ID: *AAC-8131-2020*

Scopus Author ID: *https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217308138*

Примостка Людмила Олександрівна *– доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Берестейський, 54/1, Київ, 03057, Україна)*

E-mail: *priml@ukr.net*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0001-5490-2112*

Researcher ID: *K-7815-2018*

Scopus Author ID: *https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207890044*

Степанець Вікторія Сергіївна *– здобувач ступеня доктора філософії, аспірант кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Берестейський, 54/1, Київ, 03057, Україна)*

E-mail: *credo11990@gmail.com*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0003-4752-9465*

Чепіжко Оксана Вікторівна *– здобувач ступеня доктора філософії, аспірант кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Берестейський, 54/1, Київ, 03057, Україна)*

E-mail: *oksana_chepizhko@ukr.net*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0003-1792-2282*

* Виконано в межах плану наукових досліджень кафедри банківської справи та страхування Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана на тему: «Управління ефективністю фінансового бізнесу у парадигмі сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0122U002328)*The work has been carried out within the research and development theme "Modelling spatial development of the United territorial communities in Ukraine" (state registration number 0120U101128)

УДК 336.74
JEL Classification: Q01

Krasnova I. V., Prymostka L. O., Stepanets V. S., Chepizhko O. V. Problems of Asset Valuation in the Process of Bank Liquidation

The aim of the article is to identify problematic issues of valuation of property (assets) of banks that are in the process of liquidation, and substantiate proposals for the desired solution, taking into account the need to protect the rights of bank creditors. Although the bankruptcy of banks causes significant economic and moral losses, the processes of removing insolvent banks from the market, their reorganization or liquidation are constantly taking place. Therefore, regulators and banks that have been declared insolvent face many questions, including the adequate valuation of banking assets and the determination of the liquidation estate. The article discusses approaches to asset valuation and features of their application in Ukrainian practice, as well as peculiarities of the sale of assets of banks in liquidation according to the Dutch auction model. It is noted that the imperfection of management of banks' assets in the process of their functioning leads to discrepancies in the valuation of these low-quality assets in the liquidation procedure. It is determined that the ratio between the estimated value of assets and their book value for banks declared insolvent is on average 26.2 %, and the median value is 22.3 % This leads to a number of problems, including the inability of the Deposit Guarantee Fund (DGF) to ensure the repayment of part of the bank's liabilities, which could be repaid in case of timely acceptance of tender offers at market value. It is noted that the most liquid assets, which are real estate and property, occupy an insignificant share in the structure of the liquidation mass – about 5 %, and the conversion rate in the sale of real estate quite often reaches 200 %. It is proposed, in accordance with European practice, to empower the Fund to monitor the assets of banks in the process of their functioning. The expediency of valuating assets not from the position of doing business «as usual» but from the point of view of the objective need to sell assets, focusing on the quick sale of assets at a market price, is emphasized. In order to improve the process of valuating the assets of an insolvent bank and focusing on the quick and transparent sale of the bank's assets, it is proposed to implement the international experience of using loss-sharing agreements into domestic practice.

Keywords: *bankruptcy, liquidation of banks, sale of assets, property valuation, loan portfolio, estimated value, creditors, DGF, distribution of losses.*

Fig.: *7.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *16.*

Krasnova Iryna V. *– Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Beresteiskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)*

E-mail: *krasnova_iryna@kneu.edu.ua*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0002-4507-6629*

Researcher ID: *AAC-8131-2020*

Scopus Author ID: *https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217308138*

Prymostka Liudmyla O. *– Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Beresteiskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)*

E-mail: *priml@ukr.net*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0001-5490-2112*

Researcher ID: *K-7815-2018*

Scopus Author ID: *https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207890044*

Stepanets Viktoria S. *– Graduate of the degree of Doctor of Philosophy, Postgraduate Student of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Beresteiskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)*

E-mail: *credo11990@gmail.com*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0003-4752-9465*

Chepizhko Oksana V. *– Graduate of the degree of Doctor of Philosophy, Postgraduate Student of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Beresteiskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)*

E-mail: *oksana_chepizhko@ukr.net*

ORCID: *https://orcid.org/0000-0003-1792-2282*

Вступ. Процес реструктуризації та постійного розвитку банківських систем ніколи не припиняється, набираючи обертів під час фінансових катаклізмів і криз та знижуючи активність у періоди рецесії. Реструктуризація часто відбувається через виведення з ринку неплатоспроможних банків, їх реорганізацію або банкрутство. Небагато країн світу змогли уникнути значних збитків від банкрутства банків. В Україні, внаслідок банківської кризи, протягом 2014–2017 років понад 100 банків було віднесено до категорії неплатоспроможних і виведено з ринку. Як наслідок, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) зазнав значного фінансового навантаження, що загострило багато проблем, насамперед пов'язаних із ліквідацією банків. Банкрутство банків обходиться дорожче в країнах, що розвиваються, адже збитки ліквідації становлять значно більшу частину доходів від реалізації активів збанкрутілих банків порівняно з цим співвідношенням у індустріально розвинених економіках. Це свідчить, що пошук шляхів запобігання таким ситуаціям має важливе значення, і одним з них є формування ефективної системи управління та продажу майна (активів) неплатоспроможних банків. В умовах України в межах такої системи важливо забезпечити справедливу та якісну оцінку банківських активів, що, як зазначає Юрків Н. Я., має унеможливити реалізацію активів проблемних банків за 9–10 % їх балансової вартості [1]. Отже, актуалізується потреба визначення основних проблемних

питань щодо оцінки вартості майна (активів) банків, що ліквідуються.

Аналіз досліджень і постановка завдань. Як показало вивчення теоретичних джерел, які торкаються дослідження тематики ліквідації неплатоспроможних банків, зокрема, в частині оцінювання ліквідаційної маси активів науковцями приділяється недостатньо уваги. Деякими аспектами цих проблем займались такі вчені, як: В. І. Гаркавенко, І. Л. Грабчук, О. О. Зеленіна, Ю. І. Шаповал, І. Б. Івасів, Ю. О. Тараненко, Б. М. Поляков, О. О. Чуб, О. А. Швагер, Н. Я. Юрків та ін. Проте, на наш погляд, питання врегулювання неплатоспроможності, банкрутства та ліквідації банків з усіма супутніми процесами потребує значно більшої уваги, адже становить значний економічний інтерес, сприяючи забезпеченню фінансової стабільності банків. Крім того, вирішення означених питань важливе в сенсі їх соціальної значущості, а саме в контексті захисту прав вкладників і кредиторів банку та збереження довіри суспільства до банків.

Метою статті є виявлення проблемних питань оцінювання майна (активів) банків, які перебувають у процесі ліквідації, та обгрунтування пропозицій щодо їх вирішення з урахуванням необхідності захисту прав кредиторів банку.

Результати дослідження. Коли банк визнається банкрутом, всі його активи підлягають інвентаризації та оцінці. У строк до шести місяців формується ліквідаційна маса банку, яка затверджується ФГВФО (далі Фонд) в розрізі окремих груп активів. Згідно із Ст. 50 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. – № 4452-VI (редакція 18.06.2023р.) «до ліквідаційної маси банку включаються будь-яке нерухоме та рухоме майно, кошти, майнові права й інші активи банку. До ліквідаційної маси банку не включається майно, що є об'єктом довірчої власності, інше майно у випадках, прямо передбачених законом, а також банкноти і монети, передані Національним банком України на зберігання та для проведення операцій з ними, ліцензія, гудвіл» [2].

Отже, ліквідаційна маса – це все майно банку, визнаного неплатоспроможним, що належить йому на момент початку процедури ліквідації або виявлене фондом у процесі інвентаризації. До ліквідаційної маси не включаються майно банкрута, що є предметом забезпечення. Процедура проведення оцінки активів банку як у тимчасовій адміністрації, так і з початком процедури ліквідації банківської установи врегульовані як Законом (нормативна вимога вчинення певних дій), так і спеціальним законодавством, зокрема – Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III [3] та низкою нормативно-правових актів (Національні стандарти оцінки, Порядок оцінки права вимоги за зобов'язанням, що виникає внаслідок здійснення кредитної операції, затверджений наказом Фонду державного майна України від 29.05.2017 № 866, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 червня 2017 р. за № 765/30633). В процедурі банкрутства банку оцінку вартості його активів використовують для забезпечення контролюючим органом найвищої вартості покриття вимог для кредиторів [4]. Оцінювання майна банку, включеного до переліку ліквідаційної маси Фонду, проводиться незалежними суб'єктами оціночної діяльності (СОД) після прийняття НБУ рішення про ліквідацію банку та відкликання банківської ліцензії. Оскільки з початком процедури ліквідації всі банківські активи підлягають продажу, а отримані від цього кошти спрямовуються на задоволення вимог кредиторів цих банків, об'єктивна та неупереджена оцінка активів є одним з найважливіших етапів процесу ліквідації. Як зазначають І. Л. Грабчук та О. О. Зеленіна, «оцінка вартості будь-якого об'єкта – це цілеспрямований процес визначення у грошовому еквіваленті його ціни з урахуванням потенційного та реального доходу, принесеного ним у цей момент часу» [5].

У процесі формування, оцінювання та реалізації ліквідаційної маси слід розрізняти:

1) балансову вартість, за якою майно (активи) банку обліковуються на балансі;
2) оціночну вартість, що визначається незалежними СОД з урахуванням певних особливостей кожного активу;
3) ціну продажу – ціна активу, за якою він продається. З 2016 року в Україні кредити та інші активи продаються через систему «Prozorro.Sale» на електронному «голландському» аукціоні (рис. 1).

За Голландською моделлю аукціону активи продаються в індивідуальному порядку: один лот – один об'єкт майна. Стартова ціна кожного лоту – 100 % вищої з величин: балансової або оціночної вартості активу. Активи можуть бути уцінені до 80 % від початкової вартості (за рішенням ФГВФО). Активи, які не було реалізовано в індивідуальному порядку, об'єднують в один пул. За таких умов актив може бути реалізовано з дисконтом до 99 % на підставі відповідного рішення дирекції Фонду.

Аналіз показав, що за січень–червень 2023 року сума успішних торгів з продажу активів банків, що ліквідуються Фондом гарантування вкладів, перевищила 3,1 млрд грн [6]. Всього з літа 2022 року було проведено 275 успішних аукціонів. За оцінками фахівців Фонду з усіх активів банку, які реалізуються, 20 % – це нерухомість, транспорт, меблі тощо, а 80 % – це кредити, права вимог, тобто борги, які виставляються на аукціон в останню чергу. При цьому зараз, як зазначає заступниця директора-розпорядника ФГВФО Ольга Білай, об'єкти нерухомості та майно становлять лише до 5 % від загального обсягу активів [7]. При цьому конверсія при продажу нерухомості, тобто ціна реалізації щодо балансової вартості, досить часто сягає 200 %. З огляду на специфіку діяльності банків основним видом активів, що перебувають у їхній власності, є права вимоги за кредитами, що і формують значну частину ліквідаційної маси. Так, кредитний портфель банків, що перебуває під управлінням Фонду, нині перевищує 100 млрд грн. Левова частка цих кредитів – це кредити юридичних осіб, які в умовах форс-мажору важко обслуговуються. Варто зазначити, що така ситуація є наслідком впливу низки системних чинників стримування кредитної діяльності в Україні. Серед них світова фінансова криза, як спонукала банки до реструктуризації кредитів, запровадження кредитних канікул тощо. Надмірна зарегульованість процесів кредитування знизила доступність кредитів і посилила вимоги щодо формування додаткових резервів за кредитними операціями. Карантин-

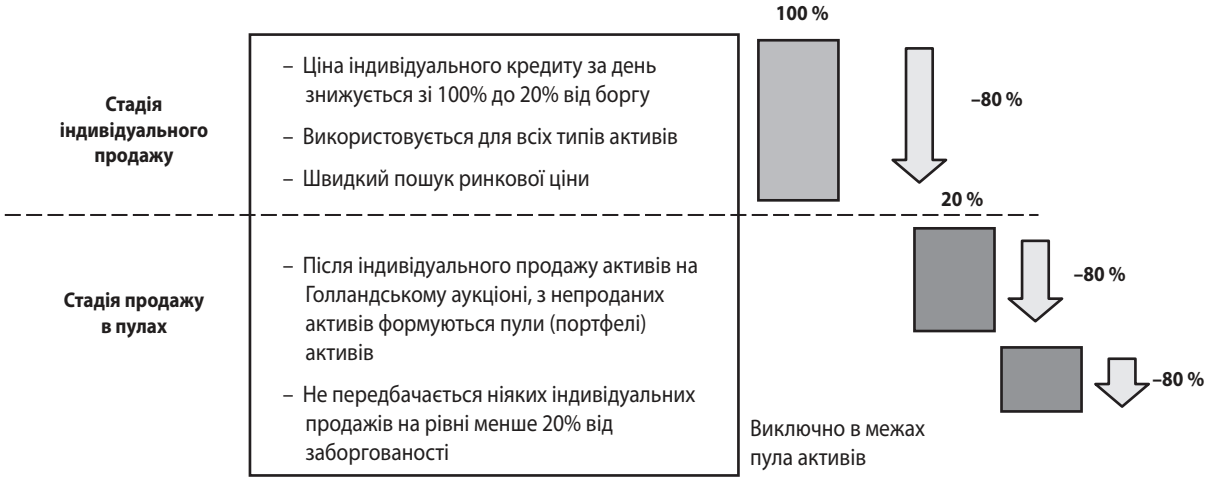

Рис. 1. Процес продажу активів через голландські аукціони

Джерело: укладено авторами

ні обмеження призвели до ускладнення кредитної діяльності банків через згортання інвестиційної діяльності та ділової активності бізнесу в цілому. Девальвація спричинила переоцінку валютних кредитів та стрибки в їх динаміці. Крім того, загальною проблемою в Україні є брак надійних позичальників, що збільшує ризики кредитування. Все це сприяло накопиченню токсичних активів NPLs у портфелях вітчизняних банків. Негативно вплинули на стан кредитного портфеля юридичних осіб воєнні дії в Україні, що не дозволило й наразі покращити його якість.

Продаж права вимоги за кредитом – це фактично відчуження боргу, в результаті чого змінюється кредитор, всі інші умови залишаються без змін. Саме тому оцінка кредитів має найбільш суттєвий вплив на сукупну вартість активів банку, і визначається вона суб'єктом оціночної діяльності в процесі оцінки майна банку.

У зарубіжній і вітчизняній теорії та практиці оцінювання активів загальноприйнятими є три класичних підходи: витратний, порівняльний і дохідний. На думку вітчизняних дослідників Івасіва І. Б. [8], Чуб О. О [9], оцінка ринкової вартості банку є відправною точкою для оцінювання вартості банківського бізнесу. Для оцінки вартості банківських активів у процесі ліквідації використовується саме витратний (майновий) підхід, який відображає поточний майновий стан банку. Майном банку, який перебуває в ліквідації, є його активи. В основу витратного підходу покладено принцип ціни придбання, визначений Директивою Європейського парламенту та Ради ЄС 2013/34/ЄС від 26.06.2013 р. [10]. Це базується на припущенні, що покупець не сплатить за об'єкт більше, ніж за об'єкт аналогічної корисності. Витратний підхід орієнтований на врахування витрат інвестора. Методологічне підґрунтя витратного підходу засновано на принципі заміщення, а аналітична (методична) складова – на балансі як узагальненій фінансовій моделі банку. На практиці зазвичай балансова вартість активів не збігається з ринковою оцінкою, що зумовлено впливом різних чинників, зокрема, інфляції, ринкової кон'юнктури, методу обліку активів тощо.

У цьому сенсі показовим є аналіз співвідношення ринкової та балансової вартості активів банків, які були визнані неплатоспроможними. Джерелом інформації слугує офіційний сайт ФГВФО. Для аналізу із 180 банків, які працювали в Україні до 2014 року, до сукупної вибірки включено дані щодо 98 банків, визнаних неплатоспроможними, що становило 54 % банківського сектора. Сукупна вибірка включає такі банки:

1) виключені з єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;
2) за якими затверджені (рішеннями ВД) ліквідаційні баланси та звіти про завершення процедури їх ліквідації, але вони поки не виключені з єдиного державного реєстру;
3) такі, що перебувають в процедурі ліквідації. Станом на 01.09.2023 року загальна балансова вартість активів сукупної вибірки банків становить понад 645 млрд грн, тоді як оціночна вартість – лише близько 150 млрд грн, або лише 23 % від балансової вартості.

Аналіз співвідношення оціночної вартості активів та їх балансової вартості для банків, визнаних неплатоспроможними, показав, що в середньому це співвідношення становить 26,2 %, а медіанне значення дорівнює 22,3 % (рис. 2). Нерівномірність інформаційного забезпечення (асиметрія інформації) є головною причиною розбіжності між балансовою та оціночною вартістю [11]. Важливо наголосити, що вартість активів знижується дуже швидко, оскільки в перший день тимчасової адміністрації кредити перестають обслуговуватись. За таких умов за сталої балансової вартості оціночна (ринкова) вартість активів знижується, що збільшує розрив у їх оцінках.

Кредитування пов'язаних осіб, надання кредитів неплатоспроможним позичальникам, до того ж досить часто без фактичної наявності забезпечення, визнано фахівцями Фонду одним із головних чинників, що безпосередньо впливає на оціночну вартість банківських активів (рис. 3).

Слід визнати, що наразі Фонд не має повноважень для здійснення ефективного моніторингу активів банків у процесі їх функціонування. Як наслідок, у разі порушення справи про неплатоспроможність банку Фонд управ-

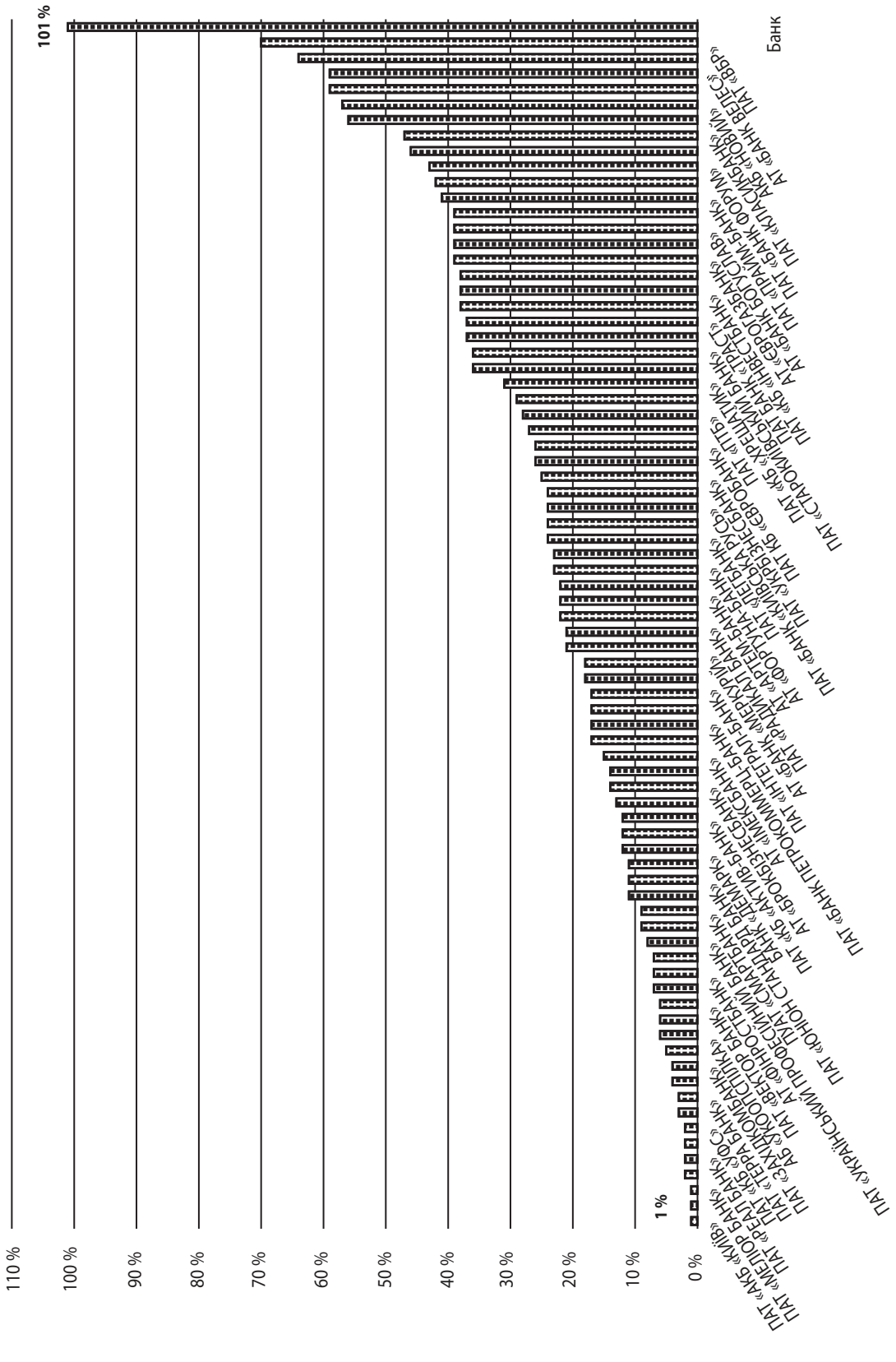

Рис. 2. Співвідношення оціночної (ринкової) та балансової вартості активів у розрізі неплатоспроможних банків України, %

Джерело: побудовано авторами за даними ФГВФО [12]

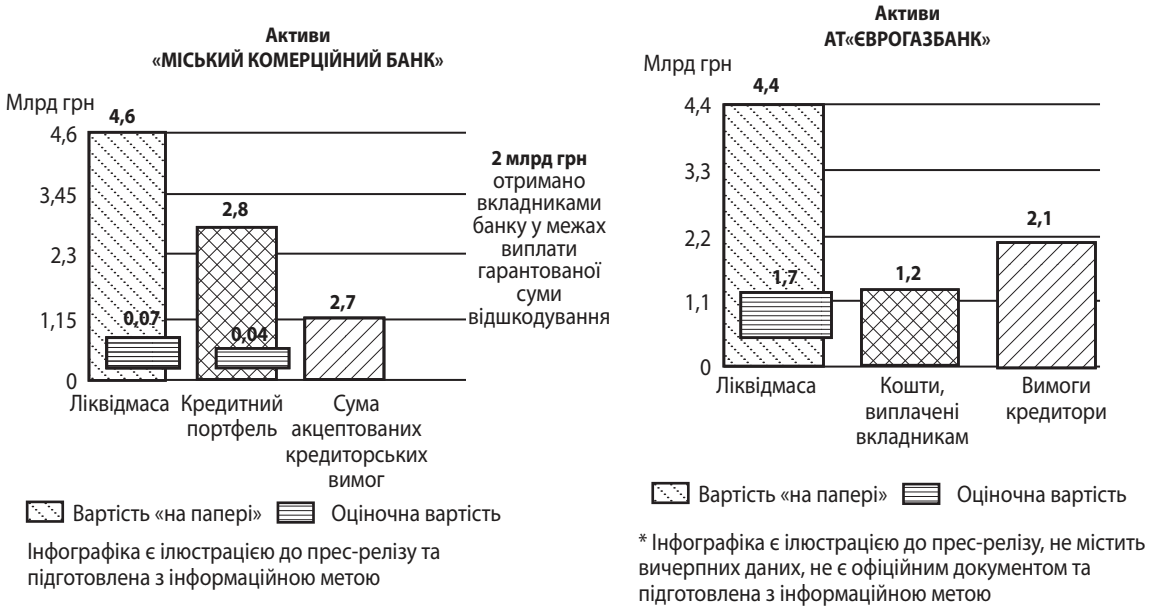

Рис. 3. Приклади оцінки балансів окремих банків у ліквідації

Джерело: побудовано авторами за даними ФГВФО [12]

ляє несистематичними активами невизначеної і часто низької якості. Тому підтримуємо позицію В. Крахлевича, що з метою зменшення кількості неліквідних активів неплатоспроможних банків (або з метою збереження ліквідності активів) доцільно надати Фонду повноваження щодо управління активами неплатоспроможних банків шляхом постійної оцінки та моніторингу їхнього стану [13]. Тобто врегулювання варто розпочинати до того, як банк стане балансово неплатоспроможним (balancesheet insolvent) [14].

Інша проблема полягає в тому, що, відповідно до вимог Закону про ФГВФО, фактично оцінка активів банку зі моменту набуття Фондом повноважень щодо такого банку проводиться двічі протягом відносно короткого періоду часу (особливо порівняно зі строком реалізації активів), а саме: при формуванні плану врегулювання та при формуванні ліквідаційної маси банку. Визначення вартості активу на дату оцінки свідчить про статичний характер такої оцінки, що підтверджується такими економічними принципами як принцип внутрішньої рівноваги, принцип заміщення та принцип відповідності. Вважаємо, що оцінка на певну дату не враховує мінливість фінансового ринку й, відповідно, зміну вартості активів з часом, а по суті є спробою подолати цінову волатильність. Крім того, проблемою об'єктивного визначення ринкової вартості є незначні обсяги історичних ринкових даних.

Як показує вивчення практики, в переважній більшості випадків незалежна оцінка майна неплатоспроможних банків у тимчасовій адміністрації суттєво (часто в рази) перевищує його реальну ринкову вартість (рис. 4).

На думку вітчизняного експертного середовища, одним із чинників, що безпосередньо впливає на оціночну вартість, є зумисні дії власників і менеджерів банків, які прагнуть до виведення коштів з банків (табл. 1).

Цей розрив між двома видами оціночної вартості майна банку (незалежна оцінка майна неплатоспроможних банків у тимчасовій адміністрації та оціночна вартість активів) провокує виникнення проблеми, зміст якої полягає в такому:

Таблиця 1

Основні схеми виведення коштів з банків

№	Зміст схеми	Банк
1	Кредитування пов'язаних осіб, надання кредитів неплатоспроможним позичальникам (або без фактичної наявності предметів забезпечення)	«Фортуна» та «Південкомбанк»
2	Зміна власника за допомогою держреєстраторів і нотаріусів	«Контракт», «Дельта Банк», «Златобанк», «Укрінбанк», «Родовід», «Фінанси та кредит»
3	Купівля «сміттєвих» цінних паперів	«Дельта», «Хрещатик», «Форум», «Фінанси та кредит», «Надра»
4	Списання коштів з кореспондентських рахунків в іноземних банках	«Київська Русь», «Дельта», «Фінанси та кредит»
5	Підробка SWIFT-повідомлень	«Дельта Банк»

Джерело: складено на основі [15]

Рис. 4. Співвідношення оціночної (ринкової) вартості та балансової вартості активів банків України, з реєстру протягом 2018–2021 рр., %

Примітка: *ПАТ «ВБР»

Джерело: побудовано автором за даними ФГВФО [12]

1) на етапі тимчасової адміністрації Фонд відхиляє конкурсні пропозиції або взагалі їх не отримує (у разі розкриття оцінки потенційним приймаючим банкам/інвесторам) і відправляє банки у ліквідацію;
2) у процедурі ліквідації Фонд продає майно банку не за оціночною вартістю, а за реальною ціною, сформованою на Prozzoro, інколи після численних етапів зниження ціни;
3) за час, який потрібен, щоб ціна знизилася до реальної, якість активів ще більше погіршується. Ліквідаційна маса у рази перевищує суму коштів, які фактично надходять від продажу та управління активами, та у рази – суму акцептованих вимог кредиторів (рис. 5);
4) як результат виникає загальна проблема: Фонд не забезпечує погашення частини зобов'язань банку, які могли б бути погашені у разі своєчасного прийняття конкурсних пропозицій, навіть за ціною нижче заявленої. Проте зазвичай така ціна була б вищою, ніж кінцева ціна, за якою продається актив.

На підставі узагальнення причин виникнення проблеми утворення значного розриву між оціночною вартістю майна та ціною продажу активів зроблено певні припущення щодо її виникнення.

З моменту запровадження тимчасової адміністрації банк перестає бути повноцінно діючим. Вважаємо, що за таких обставин було б доцільно оцінювати активи не з погляду ведення бізнесу «як звичайно», а з погляду об'єктивної необхідності розпродажу активів, орієнтуючись на швидкий продаж активів за ринковою ціною. Це обумовлено тим, що:

- з часом, особливо зважаючи на обставини визнання банку неплатоспроможним, мотивація позичальників повертати кредити зменшується або взагалі зникає;
- діюча в країні судово-правова система дозволяє позичальникам роками уникати сплати боргу, аж поки кредити не знецінятся, а банки не можуть визнавати позичальників банкрутами;
- ФГВФО продає активи банкам і колекторським компаніям, які прагнуть заробити;
- прагнучи продати актив (кредит), Фонд вимушений пропонувати дисконт до майбутнього грошового потоку, в іншому разі кредит ніхто не купить.

Ускладнює процес і той факт, що Фонд і СОД в умовах транспарентності працюють під тиском різноманітних контролюючих органів, різних стейкхолдерів, преси. Через це ані Фонд, ані СОД не прагнуть брати на себе відповідальність і визначити реальну продажну ціну активів. Зрозуміло, що така ціна зазвичай буде нижче, ніж визначена оцінювачами. Як правило, саме за цією низькою ціною в кінцевому випадку актив й буде реалізовано в пулах. Проте, якщо відразу оперувати реальними цифрами, то Фонд значно скоротить витрати на неодноразову процедуру продажу і підвищить ефективність продажів за рахунок скорочення періоду між датою, коли проводилися оцінка, та датою продажу в індивідуальному порядку.

Певною проблемою для ринку, як і для Фонду, є сама процедура оцінки майна (активів) банку, що підлягає ліквідації. Зокрема, Фонд обирає оцінювачів за принципом найменшої вартості, що відображається на якості оцінки. Для залучення авторитетних, висококваліфікованих сертифікованих оцінювачів у Фонду наразі немає фінансових

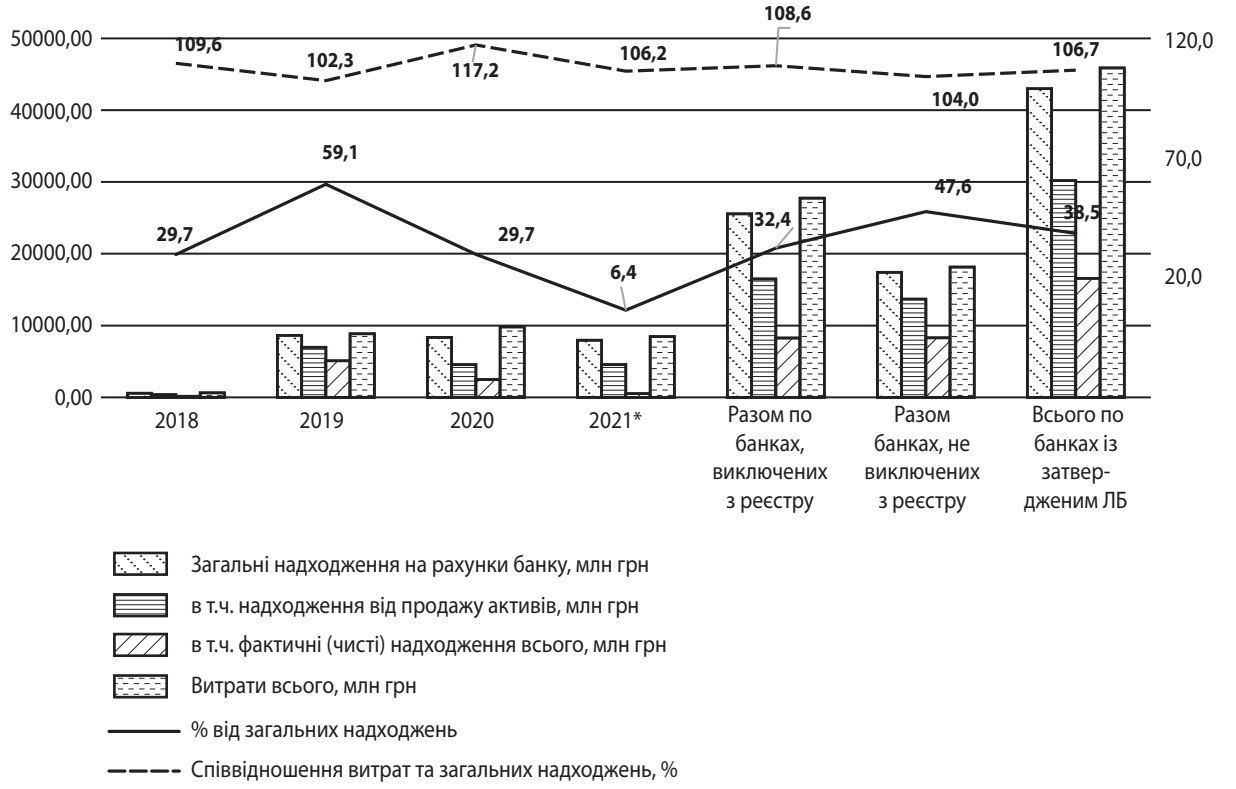

Рис. 5. Динаміка надходжень і витрат від реалізації активів банків, що ліквідуються

Джерело: побудовано авторами за даними ФГВФО [12]

можливостей. Залучення кваліфікованих оцінювачів потребуватиме значного збільшення кошторису на оцінку та обмежить доступ до тендеру серед СОД. Крім того, це потребуватиме від оцінювачів певного відходження від методики ФДМУ. Можливо, для цього варто переглянути процес перенесення витрат не тільки на Фонд, а й на акціонерів та менеджмент банку.

Ще одним варіантом рішення проблеми є надання дозволу Фонду приймати рішення про ціну продажу, незважаючи на оцінку активу. В такому разі ФГВФО міг би виставляти на конкурс конкретний пул активів, а висока конкуренція між зацікавленими банками надала б можливість сформувати об'єктивний рівень цін. Але реалії вітчизняної практики такі, що конкуренція майже відсутня, а коло інвесторів обмежене. Учасники ринку знають, що в ліквідації придбання активів буде дешевшим, а цікавих об'єктів для продажу немає.

Отже, цілком очевидно, що проблематика застосування оцінки в процедурі ліквідації банків є дуже важливою та багатокомпонентною. По-перше, національні стандарти оцінки, затверджені ФДМУ, базуються на балансових даних щодо якості активів, насамперед ймовірності дефолту, і взагалі не враховують наслідки неплатоспроможності банку. Такі балансові дані дуже часто некоректні (банк штучно підтримує якість кредитів, приховує пов'язаність клієнтів, не розкриває реальну суть операцій тощо). По-друге, внаслідок тривалості процесу ліквідації протягом значного проміжку часу (іноді й до трьох і більше років) вартість активів (для реалізації) постійно знижується, хоча балансова вартість зростає під впливом інфляції, девальвації та інших чинників, тобто розрив вартостей з часом суттєво збільшується (рис. 6).

По-третє, оцінка є релевантною лише за певними категоріями активів, для яких існує відкритий ринок, та відображає їхню ринкову вартість лише на момент проведення оцінки. За окремими категоріями активів, залежно від кон'юнктури ринку та макроекономічних умов, ціна може коливатися як в сторону збільшення, так і зменшення (рис. 7).

З метою вдосконалення процесу оцінки активів пропонуємо:

1) застосовувати індивідуальні оцінки для найбільших кредитів і позичальників;
2) у процесі оцінки застосовувати дані статистичної вибірки груп активів, що обертаються на ринку та мають тотожні умови договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти, що розширить вибір методів оцінки саме ринкової вартості шляхом застосування порівняльного підходу [11];
3) віддавати перевагу ринковій вартості, а за умови продажу в обмежені строки – застосовувати знижки або примусову ліквідаційну вартість [5];
4) проводити коригування – дисконтувати майбутні грошові потоки з урахуванням витрат Фонду на ліквідацію;
4) коефіцієнти втрат агрегувати й екстраполювати на банк у цілому;

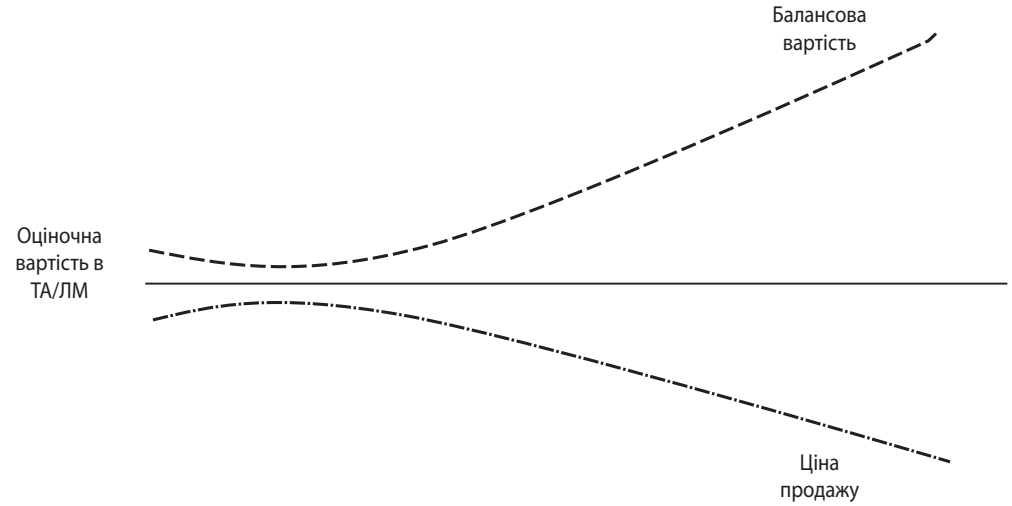

Рис. 6. Розрив між оціночною, балансовою вартістю та ціною продажу

Джерело: складено авторами

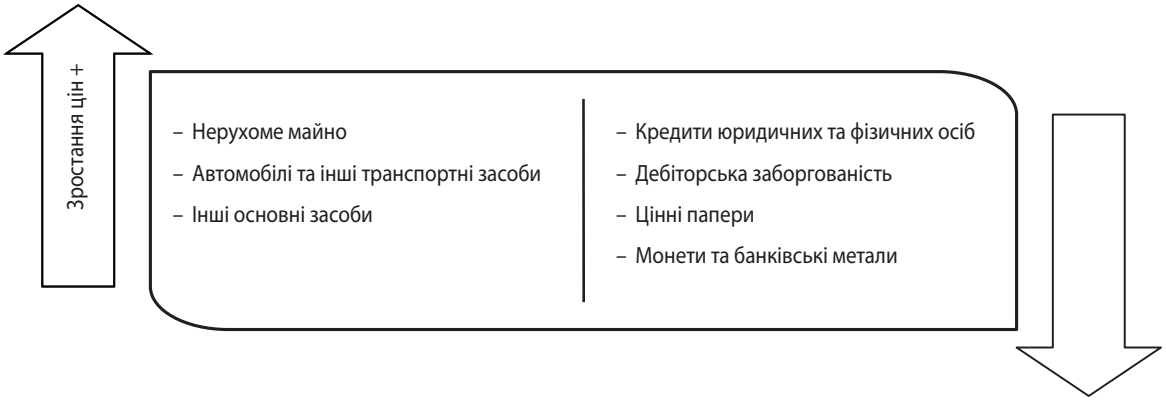

Рис. 7. Напрями зміни ціни активів, що реалізуються в процесі ліквідації банків

Джерело: укладено авторами

5) вдосконалити процедуру оцінки за участю СОД або в інший спосіб.

Крім того, Фонд міг би оновити та перейти на затверджену власну методику оцінки активів [16], в межах якої врегулювати процедури оцінювання для зниження ризиків (створити комітет з оцінки, розподілити відповідальність, тощо). У цьому зв'язку виникає питання чи готові ФГВФО, НБУ взяти на себе таку відповідальність, яке наразі залишається відкритим.

У цьому ж сенсі варто згадати й про таку проблему, як занадто короткі строки (1–2 тижні) оцінки активів у тимчасовій адміністрації. Очевидно, що провести якісну оцінку активів у такі стислі строки неможливо.

Проведене дослідження показало, що в процесі формування та оцінювання ліквідаційної маси виникає низка проблем:

- виконавча дирекція Фонду відповідно до власних повноважень затверджує окремими рішеннями результати інвентаризації майна банку та формування його ліквідаційної маси, а також внесення змін до ліквідаційної маси, пов'язані з її збільшенням / зменшенням, що суттєво збільшує документообіг Фонду та банку, спричиняючи затримку щодо здійснення інших ліквідаційних процедур, визначених профільним Законом;
- балансова вартість активів банку зростає (за рахунок нарахувань відсотків за кредитною заборгованістю, та відсутністю погашень такої заборгованості), а реальна ринкова вартість активів банку для реалізації при цьому за рахунок зниження якості активу постійно знижується, що негативно впливає на реалізацію активів банку, що ліквідується, та подальше задоволення вимог його кредиторів;
- необхідність актуалізації методики оцінки та підвищення рівня оцінювачів. Ускладнення процесу оцінювання через необхідність врахування впливу різних чинників, зокрема волатильності, вимагають розробки єдиних стандартів, удосконалення методики, методологічних інновацій та підвищення професійної кваліфікації оцінювачів;
- проведення незалежної оцінки активів під час ліквідації банку спричиняє додаткові фінансові витрати, а також потребує додаткового часу, пов'язаного із проведенням оцінки.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що існує необхідність внесення змін до порядку формування ліквідаційної маси банку з метою неухильного дотримання принципу реалізації майна (активів) банку за найвищою вартістю у найкоротший строк, що визначено Законом та нормативно-правовими актами Фонду, а також з метою забезпечення Фондом виконання заходів щодо управління майном (активами) банку та задоволення вимог його кредиторів у строки, визначені частиною п'ятою статті 44 Закону про Фонд.

Стратегія Фонду орієнтована на швидкий і прозорий продаж активів з тим, щоб передати управління активами банків, що ліквідуються, до більш ефективних приватних учасників ринку. Для цього доцільно імплементувати світовий досвід, запровадивши угоду про розподіл збитків, що сприяло б зниженню негативних наслідків некоректної оцінки активів. Такий підхід потребуватиме нормативно-правових змін щодо повноважень діяльності Фонду.

Серед переваг угоди про розподіл збитків виділимо такі:

- активи продаються за оціночною вартістю. Ризики розподіляться між продавцем і покупцем;
- активи продаються до знецінення під час ліквідації. Клієнти не встигають піти у «стратегічний дефолт»;
- подовження строків оцінювання для коректного визначення вартості. Вартість визначається об'єктивно, а не суб'єктивно;
- забезпечення комфортних умов для всіх стейкхолдерів: покупця, СОД, Фонду, для яких у разі помилки оцінювання активів збитки будуть розподілені рівномірно ;
- менше ризиків для приймаючої сторони – більше конкуренції – вищі ціни на активи.

Висновки. Для досягнення цілей концептуального перегляду процесу та порядку формування ліквідаційної маси неплатоспроможних банків пропонується:

- оптимізація витрат банку, пов'язана з можливістю використання під час процедури його ліквідації звіту про незалежну оцінку активів, проведену під час тимчасової адміністрації банку;
- ліквідаційну масу банку складають усі види майна та майнових прав, які належать банку на праві власності на день початку процедури ліквідації та виявлені в ході процедури ліквідації;
- перелік майна та майнових прав, які складають ліквідаційну масу банку, формується на підставі балансових даних скоригованого ліквідаційного балансу, складеного за результатами проведення інвентаризації активів і зобов'язань банку. При цьому для визначення вартості майна та майнових прав, які складають ліквідаційну масу, застосовується оцінка, проведена в тимчасовій адміністрації. Активи, які були виявлені під час проведення інвентаризації в ході процедури ліквідації, або які зазнали суттєвих змін, або не були оцінені, підлягають оцінці в процедурі ліквідації;
- прискорення реалізації майна (активів) банку та підвищення рівня задоволення вимог його кредиторів;
- зниження наслідків (впливу) некоректної оцінки шляхом запровадження угоди про розподіл збитків, що потребуватиме нормативно-правових змін щодо повноважень діяльності Фонду;
- відповідно до європейської практики слід розпочинати оцінку та маркетинг активів банку до впровадження статусу його неплатоспроможності, це здійснювати шляхом розкриття балансів банків для оцінювачів ще до введення тимчасової адміністрації. Це потребуватиме імплементації нормативів Євродирективи до діючих українських нормативно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрків Н. Я. Щодо наближення банківського законодавства України в системі гарантування вкладів до вимог Європейського Союзу. *Національний інститут аналітичних досліджень. Аналітична записка. Серія «Економіка»*. 2019. № 6. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-yurkiv-economics-6-2019-2.pdf

2. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text

3. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text

4. Табахарнюк М. О. Гра на мільйон: практика злиття та поглинання в Україні. Київ : Укр. видав. комплекс, 2012. 304 с.

5. Грабчук І. Л., Зеленіна О. О. Оцінка та продаж майна банкрута в процедурі ліквідації: обліково-правовий аспект. *Вісник ЖДТУ*. 2014. № 2 (68). С. 20–25. URL: https://library.ztu.edu.ua/e-copies/VISNUK/68_2/20.pdf

6. «За час повномасштабної війни Фонд гарантування вкладів продав активів на понад 3,7 млрд грн», – Ольга Білай. URL: https://www.fg.gov.ua/articles/54464-za-chas-povnomasshtabnoviyni-fond-garantuvannya-vkladiv-prodav-aktiviv-na-ponad-37-mlrd-grn---olga-bilay-.html

7. «Попит на нерухомість банків залишається високим: за рік сума успішних аукціонів склала майже 2,6 млрд грн», – Ольга Білай. URL: https://www.fg.gov.ua/articles/56002-popit-na-neruhomist-bankiv-zalishayetsya-visokim-za-rik-suma-uspishnih-aukcioniv-sklala-mayzhe-26-mlrd-grn---olga-bilay.html

8. Івасів І. Б. Управління вартістю банку : монографія. Київ : ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», 2008. 288 с.

9. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 340 с.

10. Фоміна О. В., Августова О. О., Шушакова І. К. Оцінка вартості нематеріальних активів. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 154–160.

DOI: 10.32983/2222-4459-2021-4-154-160

11. Чубка О. М., Федевич Л. С., Курило О. Б. Витратний підхід до оцінки вартості підприємства: характеристика методів. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 1198–1203 .

DOI: 10.32782/2524-0072/2018-19-179

12. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: https://www.fg.gov.ua/

13. Krahlevych V. The Deposit Guarantee Fund of Ukraine: Towards EU Standards of Rights Protection. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2022. Vol. 4 (16). P. 1–11. *DOI:* 10.33327/AJEE-18-5.4-n000430

14. Краснова І. В., Степанець В. С. Євроінтеграційні імперативи врегулювання неплатоспроможності банків в Україні. *Бізнес Інформ*. 2023. № 8. С. 217–228.

DOI: 10.32983/2222-4459-2023-8-217-228

15. Фонд гарантування назвав Топ-5 схем виведення грошей із банків // Економічна правда. 2019. Листопад. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/5/644977/

16. Про затвердження Методики оцінки активів банку, віднесеного до категорії проблемних або неплатоспроможних. Виконавча дирекція фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 08.12.2016 № 2707. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-17#Text

REFERENCES

Chub, O. O. *Banky v hlobalnii ekonomitsi* [Banks in the Global Economy]. Kyiv: KNEU, 2009.

Chubka, O. M., Fedevych, L. S., and Kurylo, O. B. "Vytratnyi pidkhid do otsinky vartosti pidpryiemstva: kharakterystyka metodiv" [The Cost Approach to Estimating the Value of the Enterprise: A Description of the Methods]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 19 (2018): 1198-1203.

DOI: 10.32782/2524-0072/2018-19-179

"Fond harantuvannia nazvav Top-5 skhem vyvedennia hroshei iz bankiv" [The Guarantee Fund Named the Top 5 Schemes for Withdrawing Money from Banks]. Ekonomichna pravda. 2019. November. https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/5/644977/

Fomina, O. V., Avhustova, O. O., and Shushakova, I. K. "Otsinka vartosti nematerialnykh aktyviv" [Assessing the Intangible Assets]. *Biznes Inform*, no. 4 (2021): 154-160.

DOI: 10.32983/2222-4459-2021-4-154-160

Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. https://www.fg.gov.ua/

Hrabchuk, I. L., and Zelenina, O. O. "Otsinka ta prodazh maina bankruta v protseduri likvidatsii: oblikovo-pravovyi aspekt" [Valuation and Sale of the Bankrupt's Property in the Liquidation Procedure: Accounting and Legal Aspect]. Visnyk ZhDTU. 2014. https://library.ztu.edu.ua/e-copies/VISNUK/68_2/20.pdf

Ivasiv, I. B. *Upravlinnia vartistiu banku* [Bank Cost Management]. Kyiv: DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana», 2008.

Krahlevych, V. "The Deposit Guarantee Fund of Ukraine: Towards EU Standards of Rights Protection". *Access to Justice in Eastern Europe*, vol. 4 (16) (2022): 1-11.

DOI: 10.33327/AJEE-18-5.4-n000430

Krasnova, I. V., and Stepanets, V. S. "Yevrointehratsiini imperatyvy vrehuliuvannia neplatospromozhnosti bankiv v Ukraini" [The European Integration Imperatives for Bank Resolution in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 8 (2023): 217-228.

DOI: 10.32983/2222-4459-2023-8-217-228

[Legal Act of Ukraine] (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text

[Legal Act of Ukraine] (2012). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text

[Legal Act of Ukraine] (2016). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-17#Text

"«Popyt na nerukhomist bankiv zalyshaietsia vysokym: za rik suma uspishnykh auktsioniv sklala maizhe 2,6 mlrd hrn», - Olha Bilai" ["Demand for Bank Real Estate Remains High: for the Year, the Amount of Successful Auctions Amounted to Almost UAH 2.6 Billion", - Olga Bilay]. https://www.fg.gov.ua/articles/56002-popit-na-neruhomist-bankiv-zalishayetsya-visokim-za-rik-suma-uspishnih-aukcioniv-sklala-mayzhe-26-mlrd-grn---olga-bilay.html

Tabakharniuk, M. O. *Hra na milion: praktyka zlyttia ta pohlynannia v Ukraini* [Game for a Million: The Practice of Mergers and Acquisitions in Ukraine]. Kyiv: Ukr. vydav. kompleks, 2012.

Yurkiv, N. Ya. "Shchodo nablyzhennia bankivskoho zakonodavstva Ukrainy v systemi harantuvannia vkladiv do vymoh Yevropeiskoho Soiuzu" [Regarding the Approximation of Banking Legislation of Ukraine in the Deposit Guarantee System to the Requirements of the European Union]. Natsionalnyi istytut analitychnykh doslidzhen. Analitychna zapyska. Seriia «Ekonomika». 2019. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-yurkiv-economics-6-2019-2.pdf

"«Za chas povnomasshtabnoi viiny Fond harantuvannia vkladiv prodav aktyviv na ponad 3,7 mlrd hrn», - Olha Bilai" ["During the Full-scale War, the Deposit Guarantee Fund Sold Assets Worth More Than UAH 3.7 Billion", - Olga Bilay]. https://www.fg.gov.ua/articles/54464-za-chas-povnomasshtabno-viyni-fond-garantuvannya-vkladiv-prodav-aktiviv-na-ponad-37-mlrd-grn---olga-bilay-.html

Стаття надійшла до редакції 03.08.2023 р.